

מקיר הברזל לחרבות הברזל: אסטרטגיית על לישראל

קריסת הפרדיגמה ההגנתית של ישראל ב-7.10 מחייבת אותה לעבור לפרדיגמה חדשה. עליה לפעול כמעצמה אזורית בעלת יוזמה ואינטרסים רחבים, להפעיל לוחמה פסיכולוגית ולא לפחד מעידוד הגירה. קיומה וביטחונה תלויים בכך

השבעה באוקטובר 2023 היה יום שבו קונספציות נשברו, אשליות התנפצו ותפיסות עולם השתנו מן היסוד. אירועי היום הזה היו תקדימיים בשני מובנים. הייתה זו הפעם הראשונה מאז מלחמת העצמאות שיישובים יהודיים נכבשו בסערה, על תושביהם, על ידי האויב. היה זה גם אירוע הטבח רחב ההיקף והאכזרי ביותר שחווה העם היהודי מאז השואה, אירוע שבמובנים רבים דמה לפוגרום קלאסי. אין פלא אם כך, שמאז שורת הסכמה רחבה בשיח הציבורי כי יש צורך בשינוי עמוק בתחומים רבים, ובראש ובראשונה בשינוי האסטרטגיה המדינית-ביטחונית של ישראל.

הפרדיגמות הקיימות ושברן

בעשורים האחרונים שלטו בישראל שתי פרדיגמות מדיניות-ביטחוניות עיקריות. לראשונה ניתן לקרוא בשם 'פרדיגמת השלום': זו גרסה כי ניתן להגיע בטווח הזמן הקרוב להסכמי שלום רשמיים עם כל אויביה של ישראל, בדרך כלל תמורת מסירת חלקים כאלו ואחרים מארץ ישראל לידיהם. בעוד פרדיגמה זו נחלה הצלחה ניכרת עם מדינות ערביות כמו ירדן ומצרים, היא נכשלה באופן קטסטרופלי עם הפלסטינים. ניתן לנתח בפירוט רב כישלון זה, אולם כאן נסתפק בקביעה התמציתית כי הפלסטינים, ברובם המכריע, אינם מעוניינים לחיות בשלום עם מדינת ישראל. הכרה

אלעד נחשון הוא דוקטורנט באוניברסיטת בר-אילן. מחקרו עוסק בהיסטוריה של התנועה הציונית ושל מדינת ישראל.

זו חלחלה בציבור הישראלי בהדרגה בשנות התשעים והאלפיים, והובילה להחלפתה של פרדיגמת השלום בפרדיגמה אחרת, שמקורה בתקופה קודמת.

לפרדיגמה השנייה אפשר לקרוא, בעקבות מאמרו המפורסם של ז'בוטינסקי, בשם פרדיגמת 'קיר הברזל'. הגיונה פשוט וברור: היא מניחה כי הפלסטינים אינם מעוניינים כרגע לחיות בשלום עם מדינת ישראל מכיוון שהם עוד מאמינים כי יוכלו לנחול הצלחות במאבק הצבאי נגדה, ולכן יש להקים "קיר ברזל" – כלומר, כוח צבאי חזק – שישלול מהם את האפשרות לרשום הישגים כאלו. ברבות הימים צפוי קיר ברזל זה לגרום לפלסטינים להתייאש מהדרך הצבאית, ולהוביל אותם לעבר משא ומתן כן לשלום. פרדיגמה זו נוסחה על ידי ז'בוטינסקי לראשונה בנובמבר 1923, אולם הגיעה לשיא השפעתה בעשור וחצי האחרונים.

נוסף על הנחות גלויות אלו, פרדיגמת 'קיר הברזל' נשענת גם על כמה הנחות סמויות שיש לתת עליהן את הדעת. ראשית, היא מניחה מאבק עם הפלסטינים בלבד, או לכל היותר עם כמה מדינות ערביות שכנות הפועלות בשמם ובשם האינטרסים שלהם. היא איננה מביאה בחשבון את האפשרות שישנם שחקנים נוספים היכולים להשפיע על מהלך המשחק באופן משמעותי. שנית, היא מניחה מחשבה רציונלית מצידם של הפלסטינים, אשר אומנם אינם מעוניינים בשלום מלכתחילה, אולם משייכוחו כי החלופה איננה אפשרית – יבחרו בו בכל זאת. לבסוף, חשוב להדגיש כי זוהי אסטרטגיה הגנתית בבסיסה, כפי שהמטפורה "קיר" מבירה באופן שאיננו משתמע לשתי פנים. קיר, או חומה, הם כלים הגנתיים מובהקים, ואי אפשר להשתמש בהם למתקפה. אומנם, כאשר נכפית על ישראל מלחמה, או כאשר היא מזהה כי אויביה מתכוונים לפתוח בהתקפה בטווח הזמן המידי, היא עשויה לפתוח במתקפת מנע טקטית; אולם לא מעבר לכך. ברמה האסטרטגית, ישראל היא גורם מגיב ולא יוזם, מכיוון שפרדיגמת 'קיר הברזל' מניחה כי אסטרטגיה הגנתית די בה כדי לשמור על ביטחונה של מדינת ישראל ולהניא את הפלסטינים מן האופציה הצבאית.

כל הנחות היסוד האלו נתונות בסימן שאלה בעקבות אירועי 7 באוקטובר. אף על פי שאיבתו של המשטר האיראני לישראל ידועה היטב מזה עשורים, המלחמה הראתה לציבור הישראלי בבהירות חסרת תקדים את הקשר ההדוק שבין הסוגייה הפלסטינית לאיראן ולחזבאללה, ואת הקלות שבה מתקפה של חמאס על ישראל יכולה להידרדר במהירות למערכה אזורית המערבת גורמים מתימן ועד עיראק. האפשרות למערכה בשתיים, שלוש ואף ארבע חזיתות במקביל נראית ריאליית מתמיד, וסכנותיה מעולם לא היו מוחשיות יותר. עובדה זו מחייבת את ישראל להביא בחשבון שחקנים אזוריים רבי עוצמה שמתערבים באופן אינטנסיבי בסכסוך בינה לבין הפלסטינים. אם הארגונים הפלסטינים אינם עצמאיים לגמרי, אלא נתונים להשפעה איראנית, קטרית או אחרת, הרי האינטרסים הלאומיים הפלסטינים אינם היחידים המכתיבים את החלטותיהם; ולכן ייתכן כי הם ימשיכו להילחם בישראל בלי קשר לגובהו של קיר הברזל שתקים.

גם עצם אופייה ההגנתי של פרדיגמת קיר הברזל הוכח כבעייתית. במשך עשורים התרגלנו להאמין כי למרות כל מתקפות הטרור, מדינת ישראל בכלל וצה"ל בפרט יכולים להגן עלינו מפני פוגרומים או ניסיונות השמדה של ממש בעצם כוחם העדיף; אך 7 באוקטובר מעמיד בספק רב הנחה זו. כל עוצמתו של צה"ל לא הועילה לנוכח אויב שהמתין שנים רבות עד לשעת הכושר הנכונה, וכל עליונותה הטכנולוגית של מדינת ישראל לא הוכיחה את עצמה מול ארגון טרור שהצליח לרכז כוחות גדולים החמושים בנשק פשוט ומוכנים לסבול אבדות כבדות. למעשה, האסון היה יכול להיות גדול הרבה יותר לו חזבאללה היה מוציא לפועל תוכנית דומה, שלא לדבר על מתקפה משולבת ביותר משתי חזיתות. סביר כי מדינת ישראל הייתה ממשיכה להתקיים גם לאחר מתקפה כזאת, אולם מניין האבדות לא היה נמדד באלפים אלא ברבבות, והמכה הפסיכולוגית חמורה בהתאם. לא ברור שישראל יכולה להרשות לעצמה להמשיך ולספוג מכות כאלו.

אולם מעל לכול עומדת העובדה הפשוטה שבמשך כל שנות קיומה לא הצליח כוחה הצבאי המרשים של ישראל לייאש את הפלסטינים מלתקוף אותה שוב ושוב; כלומר, קיר הברזל לא הוכיח את עצמו בשטח. אפשר כמובן להיצמד לטענתו המקורית של ז'בוטינסקי, ולטעון כי רק כאשר הפלסטינים יאבדו לחלוטין כל שביב של תקווה, קלוש ככל שיהיה, לשבור את ישראל באמצעות אלימות – יבקשו שלום. אולם אחרי מאה שנות מאבק אלים, יש מקום לתהות האם אפשר בכלל להביא את הפלסטינים כולם לאבד אמון באפשרות הצלחתם באופן כה מוחלט. כמה עשרות, או שמא מאות שנים, נצטרך לחכות עד לרגע הזה? כמה התקפות עוד ניאלץ לספוג במהלך תקופת ההמתנה הזו? ומה אם בסופו של דבר יתברר שגם אחרי עשרים או שלושים שנים ללא משא ומתן או ויתורים מדיניים כלשהם, הפלסטינים ממשיכים לתקוף את ישראל במימון ובהדרכה איראנית? האם ישראל יכולה להרשות לעצמה להמשיך ולהמתין במשך תקופה בלתי ידועה שבמהלכה תספוג התקפות טרור פראיות, בתקווה שבסופו של דבר הפלסטינים אכן יקבלו את הגיונו של זאב ז'בוטינסקי?

לקראת פרדיגמה חדשה

אנו נדרשים לנסח פרדיגמה ביטחונית-מדינית חדשה, המושתתת על שתי הנחות יסוד אחרות באשר לזירה הבינלאומית.

ההנחה הראשונה היא כי בשנים האחרונות מתחוללת תמורה גלובלית הטומנת בחובה אתגרים אך גם הזדמנויות לישראל. העולם נחלק במידה גדלה והולכת לגושים המאורגנים כבריתות הגנה, וכתוצאה מכך מדינות שונות בעולם, ובפרט במערב, מקדישות יותר ויותר תשומת לב ומשאבים לסוגיות ביטחון. המלחמה באוקראינה, המתרחשת בגוברת בין ארה"ב לסין, החשש מפלישה סינית לטייוואן – כולם ביטויים למציאות גיאופוליטית חדשה שבה השלום איננו עוד בגדר המובן מאליו במערב.

גרמניה, למשל, החליטה להגדיל דרמטית את תקציב הביטחון שלה; צרפת מטיפה בהתמדה ל"עצמאות אסטרטגית" שתאפשר לאירופה להגן על עצמה; יפן מתרחקת מהמסורת הפציפיסטית ומתחמשת מחדש; ופולין מתכננת להקים את צבא היבשה הגדול באירופה.

במציאות הזו ערכה של ישראל למערב גדול משהיה בעבר. היא עשויה לזכות בהכרה מחודשת בתור בעלת הברית המהימנה ביותר של המערב במזרח התיכון, כמו גם בתור מקור חשוב לטכנולוגיה צבאית מתקדמת. לכן מתרחבת והולכת ההבנה כלפי צרכיה הביטחוניים של ישראל, ומהלכים שבעבר היו זוכים לתגובה חריפה מתקבלים במידה גדולה יותר של סלחנות. הדעת נותנת שמדובר בתהליך איטי והדרגתי שיבוא לידי ביטוי מלא רק בעוד עשור או שניים, אולם את ניצניו ניתן לראות כבר במלחמה הנוכחית, שבה ישראל פעלה בעזה בהיקף גדול עשרות מונים מאשר בעבר, בכל קריטריון – אולם מרבית בירות המערב העניקו לה תמיכה רבה ופחות התנגדות מבעבר.

אומנם, חלק גדול מהאשראי שניתן לישראל במהלך המלחמה מקורו בועזוע שיצרו זוועות השבעה באוקטובר, אולם לא מעט ממנו נובע גם ממערכת היחסים הלבבית של חמאס עם איראן ורוסיה, אויבות המערב, המחדדת את ההבדל בין ישראל לפלסטינים ומדגישה את השתייכותה של ישראל לגוש המערבי. מובן שככל שנמשכת המלחמה התמיכה פוחתת, אך תהיה זו טעות להתעלם מהשינוי בטון ביחס לעבר.

ההנחה השנייה היא שישראל חייבת לראות את עצמה כמעצמה אזורית ולהפסיק להתנהל כמבצר מבודד שאיננו מתעניין במה שקורה סביבו עד שאיום ממשי מופיע מול חומותיו – כלומר להיות "וילה בג'ונגל". במקום זאת, עליה לפעול כמי שמרחב הפעולה המדיני שלה אינו מוגבל לפיסת האדמה שבין הירדן לים, אלא משתרע על פני המזרח התיכון כולו. הסימן המבדיל מעצמה אזורית ממדינות אחרות הוא שמעצמה אזורית מתערבת לעיתים קרובות בנעשה מעבר לגבולותיה ומפעילה השפעה ניכרת על שכנותיה באמצעים דיפלומטיים, כלכליים ואף צבאיים. דוגמה אחת למעצמה אזורית במזרח התיכון היא טורקיה, שמחזיקה כוחות צבא גדולים בעיראק ובסוריה, מתערבת באינטנסיביות במלחמת האזרחים בלוב, מתחזקת מדינת חסות בצפון קפריסין ומקיימת מערכות יחסים אסטרטגיות וארוכות טווח עם קטר ואורבייג'ן. דוגמה שנייה למעצמה אזורית היא סעודיה, שמבכרת בדרך כלל צינורות השפעה דיפלומטיים וכלכליים (אם כי היא גם מעורבת צבאית בתימן). דוגמה שלישית היא איראן, שמעלליה בחלקים שונים של המזרח התיכון ידועים היטב.

אין בכוונתי לומר שישראל צריכה לראות במדינות אלו מודל לחיקוי. עובדת היות ישראל מדינה דמוקרטית, כמו גם נתונה הטבעיים השונים, מחייבות שרטוט נתיב עצמאי ההולם את צרכיה המיוחדים וערכיה הנבדלים. מטרת ההשוואה היא להצביע על העובדה שישראל נמצאת באזור שבו פועלות שלוש מעצמות אזוריות, כאשר אחת

מהן חותרת בגלוי להשמדתה ואחת אחרת עוינת למדי. במציאות כזאת, ההתנזרות מהשתתפות קבועה ואינטנסיבית בדרמות הגיאופוליטיות שמתרחשות מעבר לגבולותיה של ישראל מגבילה את גישתה לארסנל של כלים מדיניים, ומקשה על ההתמודדות עם איראן.

דוגמה לכך ניתן לראות במלחמת האזרחים בסוריה. שלוש המעצמות האזוריות היו מעורבות בה עמוקות, כדי להגן על האינטרסים שלהן ולהבטיח משטר סורי אוהד. ישראל, לעומת זאת, פעלה בהתאם לדוקטרינת קיר הברזל: הפעילה תקיפות אוויריות מצומצמות נגד מטרות נקודתיות שעשויות לסכן אותה באופן ישיר, דוגמת משלוחי נשק לחזבאללה. לא נרשם שום ניסיון ישראלי רציני לחבור לגורמים סוריים מקומיים כדי לכונן משטר פרו-מערבי בסוריה, חרף העובדה שהשאלה מי שולט בארץ זו קריטית לביטחונה של ישראל הרבה יותר מאשר לביטחונן של איראן, סעודיה ואפילו טורקיה. במילים אחרות, ישראל מנהלת מאבק גיאופוליטי עם יד אחת קשורה מאחורי הגב. עליה להתיר את עצמה וללמוד כיצד להילחם עם שתי ידיים חופשיות.

על בסיס שתי הנחות יסוד אלו, אציג כאן אסטרטגית-על שמציעה שימוש בארבעה כלים עיקריים – או בלשון ציורית יותר, ארבע חרבות – במטרה להעביר את המלחמה לשדה האויב ולשלול את יכולתו לאיים על ישראל. במהלך העשורים האחרונים מדינת ישראל עשתה בחלק מהכלים הללו שימוש מצומצם בלבד, ובאחרים לא עשתה שימוש כלל, אולם דווקא במלחמה הנוכחית החל מצב זה להשתנות. כאן אבקש להצביע על כלים אלה, להגדירם במדויק, ולהסביר מדוע הם חיוניים לביטחון ישראל.

שני הכלים הראשונים הם בבסיסם דיפלומטיים, ונועדו להצר את צעדי האויב באופן ישיר, אך גם לאפשר את הפעלתם של שני הכלים הבאים, שהם צבאיים באופיים. עם זאת, ראוי להבהיר שלא כל הכלים מתאימים לכל זירה. בזירות מסוימות ייתכן שנכון יותר להפעיל שניים או שלושה מהם בלבד. יתר על כן, אין כאן יומרה להציע תכנית אופרטיבית מדויקת, אלא רק להדגיש מהם הכלים שיש להשתמש בהם כדי להשיב את הביטחון לתושבי ישראל. השאלות מתי, היכן ואיך בדיוק יש להשתמש בכל כלי ראיות להתייחסות נפרדת. אחרוג מכלל זה בהקשר קונקרטי אחד, הוא ההקשר של המלחמה הנוכחית בעזה.

החרב הראשונה: תעמולה

בשיח הישראלי השתרש הביטוי "הסברה" כתחליף תקין פוליטית ל"תעמולה". אף על פי שיש בהחלפה זו היגיון רב כשהיא מוצגת כלפי חוץ, נדמה כי היא חוללה שינוי עמוק ביותר דווקא בתודעתם של הישראלים עצמם. במקום לצאת למתקפות תודעתיות אסרטיביות, הם התרגלו במשך שנים ארוכות לגמגם התנצלויות רפות ולכנותן "הסברה".

דוגמה למתקפה תודעתית ראויה לשמה אפשר היה לראות, לראשונה מזה עשורים, במלחמה הנוכחית. את תמיכת המערב בשלבים הראשונים של המלחמה ניתן לייחס כמובן גם לאכזריות המזעזעת של אירועי 7 באוקטובר, אולם לא פחות מכך גם לקמפיין תקשורתי אפקטיבי שעשה שימוש בגרפיקה שקלעה ללב הסוגיה, סיסמאות קליטות וברורות, ובמידה מסוימת אף צילומים ואיורים מזעזעים שישראל היססה להשתמש בשכמותם בעבר. התגייסותם המלאה של כמה מוחות חריפים שתרמו מכישרונם ומניסיונם בתחומים משיקים, כגון עולם הפרסום, תרמה רבות להצלחת הקמפיין. הקמפיין הזה הקנה לישראל כמה חודשים של התקפה צבאית מסיבית ברצועת עזה.

שכן אף כי בישראל נהוג להניח ש'העולם כולו נגדנו', האמת היא שונה: הציבור האמריקני הוא ברובו הגדול פרו-ישראלי, ובמרבית מדינות אירופה הסנטימנט הציבורי מתנווד מצד לצד בהתאם לנסיבות. משני צידי האוקיינוס קיימים מפלגות ואישים פוליטיים שאוחזים בעמדה פרו-ישראלית עקבית, לצד כאלו שאוחזים בעמדה ההפוכה. מאמץ ישראלי אפקטיבי ומתמשך בזירה זו יכול, אם כך, להטות את המאזניים.

לקח נוסף שישראל צריכה לשמר מהמלחמה הנוכחית הוא שתעמולה איננה רק כלי לגיוס אהדה ותמיכה במערב. אפשר להשתמש בתעמולה גם כדי לשבור את רוח הלחימה של האויב. אלא שלשם כך נחוצה תעמולה מסוג אחר לגמרי. גם סוג זה הופעל במהלך המלחמה באופן שאין לו תקדים, וגם כאן באמצעות כמה יוצרים מוכשרים, שפנו אל תושבי עזה בגוף שני, בערבית, בסרטונים שנועדו לערער את ביטחונם ולזרוע בהם פחד. היחס בין סרטונים מקצועיים ומרשימים אלה לבין כרוזי הנייר שצה"ל נוהג להטיל ממטוסים דומה ליחס שבין טנק מרכבה סימן 4 לאביר רכוב על סוס. ישראל צריכה להצטיין בלוחמה פסיכולוגית כפי שהיא מצטיינת בסוגים אחרים של לחימה, וגם כאן ראוי לשאוב השראה מהיוזמות של אזרחים ישראלים בשטח זה במהלך המלחמה.

ביום שלאחר המלחמה, ישראל לא תוכל להרשות לעצמה לסגת מזירת המאבק על התודעה. ההפך הוא הנכון: עליה להתחיל להתייחס לזירה זו במלוא הרצינות, ממש כאל חזית לחימה לכל דבר ועניין. פירושו של דבר להקים מערך תעמולה לאומי עתיר במשאבים ובכוח אדם שיפעל בימי שלום ובימי מלחמה כאחד. בימי שלום, חשוב לתחזק נוכחות נרחבת ברשתות החברתיות, לבנות את ישראל כמותג המעורר רגשות חיוביים, ולהכין תוכניות מפורטות לימי מלחמה. בימי מלחמה, יש להציג ללא כחל ושרק את מעשי הזוועה שביצע האויב באזרחים ישראלים, ולא להירתע מלחשוף עדויות, תמונות וסרטונים שמציגים את אכזריותו של האויב כהווייתה. יש לזכור כי דווקא היחשפותה של דעת הקהל למלוא היקפן של הזוועות שביצע דאע"ש היא שהעניקה לגיטימציה למאבק בארגון. מאידך גיסא, אסור לישראל לכבול את עצמה לנרטיב קורבני בלבד. יש להציג ולהפיץ מעשי גבורה של ישראלים והישגים צבאיים של צה"ל, שכן גם ההצלחה מעוררת אהדה. בימי מלחמה ושלום כאחד, על התעמולה

הישראלית לפעול באגרסיביות ובמרץ נגד שקרי התעמולה הפלסטינית, ולא להסס להתקיף ישירות כלי תקשורת זרים שמהדהדים שקרים אלו.

אך מעבר לשיטות, יש לשנות גם את המסרים שעומדים בבסיס התעמולה הישראלית. התעמולה הפרו-פלסטינית בנויה על פרדוקס: מחד גיסא, היא מנצלת את הניכור והריחוק במדינות המערב כלפי ישראל המזרח-תיכונית, ואת המסורת האנטישמית הרואה ביהודים נטע זר למערב; ומאידך גיסא, היא מציירת את ישראל ככוח קולוניאלי מערבי הזר למזרח התיכון. במקום לנסות ליישב את הפרדוקס הזה, על התעמולה הישראלית לאמץ אותו, אך להפוך את כיוונו: מצד אחד, להדגיש את ילידיותם של היהודים בארץ ישראל ואת שורשיהם בני אלפי השנים במזרח התיכון; ומצד אחר, להדגיש כי היהודים הם בוני ערש התרבות המערבית, ומדינת ישראל היא מעוז של חירות, דמוקרטיה וקדמה בתוך המזרח התיכון.

מכל המסרים האלו, ביקשה התעמולה הישראלית עד כה לקדם רק את האחרון, וגם זאת באופן מהוסס ותוך הקפדה על כללי תקינות פוליטית שכבלו את ידה. על ישראל להשתחרר מכללים אלה ולפנות בגלוי אל הציבורים העצומים באירופה ובאמריקה שחוששים מפני עליית האסלאם הפונדמנטליסטי, באמירה כי האסלאם בגרסתו הרדיקלית הוא איום קיומי על המערב, וכי ישראל היא חוד החנית במאבק נגדו. אלו במערב שעשויים להזדעזע מאמירה כזו הם מוסלמים ופרוגרסיבים רדיקלים, כלומר אוכלוסיות שממילא עוינות את ישראל; הם יאלצו להיכנס למגננה ולנסות להסביר כי הם אינם מהווים איום על תרבות המערב. מנגד, המסר הזה עשוי לחזק עמוקות את האהדה לישראל בקרב עשרות ומאות מיליונים באירופה ואמריקה שכבר זיהו את האיום שטמון באסלאם הפונדמנטליסטי.

אך המאבק באסלאם הפונדמנטליסטי – חשוב להדגיש – איננו מאבק באסלאם באשר הוא. אדרבה: על ישראל להבהיר כי שותפותיה הראשיות במאבק זה הן מדינות כמצרים, איחוד האמירויות, ובמידה גדלה והולכת גם סעודיה. אין זו הבהרה בעלמא. משימת חיזוק מערכת הבריתות של ישראל במזרח התיכון אינה נופלת בחשיבותה מהקרב על דעת הקהל במערב, כפי שנפרט להלן.

החרב השנייה: מערך בריתות במזרח התיכון

הסכמי אברהם הם התפתחות דיפלומטית שאי אפשר להפריז בחשיבותה, אולם התפתחות זו כשלעצמה איננה מספיקה. שלב נוסף והכרחי בתהליך חיזוק מעמדה הגיאוגרפי-פוליטי של ישראל במזרח התיכון הוא הרחבת הבריתות הבינלאומיות – ובכללן חבירה לקבוצות וארגונים לא מדינתיים הפועלים בתוך המדינות העוינות לישראל. המועמדים הטבעיים לכך הם הנוצרים בלבנון, הכורדים בכל ארצות מושבם, וכן ארגוני אופוזיציה איראניים; אין לשלול חבירה לגורמים נוספים, אם תיקרה ההזדמנות המתאימה.

עד כה היו קשריה של ישראל עם גורמים כאלו שטחיים, חשאיים או קצרי טווח. ישראל ביקשה להפיק מהם תועלת נקודתית ומקומית בלבד, ועל כן לעיתים נטשה אותם כאשר לא היה לה עוד צורך בהם – וידוע מקרה צד"ל. במקרים אחרים, כגון היחסים עם הכורדים, הייתה מחויבותה של ישראל מוגבלת מראש, והיא סירבה להתחייב לברית מלאה עימם. התנהלות זו סימנה את ישראל כבעלת ברית לא אמינה, ועל כן פגעה ביכולתה ליצור קשרים עתידיים. על ישראל לנטוש דפוס פעולה זה ולאמץ במקומו ראייה אסטרטגית רחבה, המבקשת לבסס מערכת מסועפת של בריתות קבועות, יציבות וחזקות – מתוך הנחה שנכוננו לה עוד עימותים אזוריים רבים שאין לחזות מראש, ושמערכת בריתות כזאת תביא תועלת רבה בכל עימות עתידי.

כדי שבריתות אלו יקרמו עור וגידים, הצד השני צריך להרוויח מהן רווח של ממש – בתמיכה צבאית, כלכלית או דיפלומטית, במידע מודיעיני, ובשיתוף פעולה אסטרטגי למען האינטרסים החשובים לו. לעיתים תצטרך ישראל לשלם מחיר על הבריתות האלו. יחסים קרובים יותר עם הכורדים, למשל, פירושים בהכרח פגיעה ביחסים עם טורקיה (אם כי לאור התנהלותה של טורקיה בעשורים האחרונים, לא מדובר במחיר גבוה במיוחד). ברית עם הנוצרים בלבנון, פירושה שישראל תידרש לעיתים להתערב צבאית בנעשה במדינה זו לטובת בני בריתה. אולם תהיה זו טעות להסתכל על מערכת היחסים הזו כמורכבת בעיקר ממעורבות צבאית מסיבית. ההפך הוא הנכון: מדינות דמוקרטיות שמנהלות קשרים מהסוג הזה עם גורמי חוץ נוטות להתמקד בשיתוף פעולה כלכלי ומדיני, בעסקאות נשק, ובנוכחות צבאית מוגבלת ופסיבית בעיקרה, וכך גם על ישראל לפעול. יש להזדקק להתערבות צבאית מסיבית במקרים קיצוניים בלבד; היא איננה המסד של הברית, אלא רשת הביטחון שלה.

בטווח הארוך, יחסים קרובים עם שחקנים לא-מדינתיים בתוך מדינות אויב הם נכס מדיני מהמעלה הראשונה. הם ירתיעו גורמים עוינים בתוך מדינות אלו מלהיכנס למערכה נגד ישראל, מחשש שימצאו את עצמם בין הפטיש לסדן. הם יסללו נתיב לחדירה מודיעינית עמוקה לתוך מדינות אלו, ויקלו על הוצאתן לפועל של פעולות מיוחדות בתוכן. ובמקרה שתפרוץ מלחמה כוללת, כוח ידידותי בעורף האויב הוא כוח שעשוי להכריע את המערכה כולה. לכן, מערכת בריתות עם שחקנים כאלו תאלץ את הציר האיראני ושלוחותיו להקדיש חלק גדול ממשאביהם וזמנם למגננה, במקום לתכנן פעולות התקפיות נגד ישראל.¹

החרב השלישית: המלחמה היזומה

המלחמה היחידה בהיסטוריה הישראלית שתוכננה מראש ונפתחה ביוזמה ישראלית היא מלחמת סיני, ובמידה פחותה גם מלחמת לבנון הראשונה. מאז, כל העימותים הצבאיים שמדינת ישראל נטלה בהם חלק נכפו עליה על ידי אויביה בזמן הנוח להם. ישראל השלימה עם מצב זה מתוך תקווה שהמלחמה הבאה לא תבוא לעולם, ומתוך

הנחה שאם בכל זאת תבוא, האויב לא יוכל לגרום לה נזק רציני, אף שהיזומה נמצאת בידו.

שתי ההנחות הללו, כאמור, התרסקו אל קרקע המציאות ב-7 באוקטובר. ביום זה התברר מעל לכל ספק סביר כי האמת הפוכה: נכוננו לנו מלחמות נוספות עם הפלסטינים ועם הציר האיראני, אויבים שיכולים לא רק לגרום לישראל לשלם מחיר כבד מנשוא בחיי אדם, אלא גם לאיים על עצם קיומה – וזאת אפילו באמצעות שימוש בנשק קונבנציונלי בלבד. מתקפת פתע דוגמת זו של 7 באוקטובר, אילו הייתה מתרחשת בכמה חזיתות במקביל וכוללת כוחות כגון חזבאללה ואיראן עצמה, הייתה מאלצת את ישראל להיכנס למלחמת קיום במלוא מובן המילה. על כן, ישראל איננה יכולה עוד להרשות לעצמה לשקוט על השמרים, להתרכז בביצור קווי הגנה ובפיתוח טכנולוגיות הגנתיות ולחכות לבוא המכה הבאה. בהינתן אויב נחוש מספיק, כל קו הגנה עתיד להיפרץ בשלב כלשהו. לכן, ישראל צריכה ליוזם את המלחמה הבאה בזמן ובזירה הנוחים לה, כדי לרסק את היכולות ההתקפיות של אויביה בזה אחר זה.

אף על פי שהשיח הציבורי בישראל נוטה להעלים עובדה זו, האמת היא שהצד הפותח במלחמה נהנה משורת יתרונות ייחודיים. הוא יכול לבחור מועד שנוח לו (למשל, אך לא רק, מהבחינה הדיפלומטית), אבל לא נוח לאויב; יכול לתקוף במרחב או בצורה שתפתיע את האויב; יכול לגייס מראש כוחות עודפים וכך ליהנות מעדיפות מספרית ניכרת; ובמיוחד, הוא יכול לתכנן את השלבים הראשונים במלחמה לפרטי פרטים, בעוד האויב נאלץ במידה רבה לאלתר בהתאם לתנאי המציאות שנכפתה עליו.

כדי להבין עד כמה חשובים היתרונות הללו, יש להיזכר באירועי 7 באוקטובר. בזכות היתרונות הללו הצליח כוח חמאס לא גדול במיוחד וחמוש בנשק פשוט להכריע ולהנחית מכה קשה על ישראל, שנהנתה מעליונות טכנולוגית ומספרית מובהקת. את העליונות הזאת אפשר יהיה למנף אם ישראל תהיה הצד התוקף והמפתיע, ולא הצד המתגונן. לכן, אף שחזבאללה הוא ארגון חזק ומתוחכם יותר מחמאס, ואף על פי שהטופוגרפיה הלבנונית מאתגרת הרבה יותר מזו של רצועת עזה, מלחמה מתוכננת בקפידה עם חיזבאללה המנצלת את יתרונות הצד התוקף עשויה להיות פשוטה מהמלחמה בעזה ולהיגמר מהר הרבה יותר ממנה.

מה שנחשב לעיתים קרובות למכשול הגדול ביותר בפני מתקפה כזאת הוא דווקא דעת הקהל בישראל. רבים טוענים, ובצדק, שמתקפת מנע כוללת נגד חמאס בתקופה שלפני 7 באוקטובר הייתה בלתי אפשרית מהסיבה הזאת. אולם יש לפקפק עמוקות בהנחה ששום דבר משמעותי לא השתנה בחברה הישראלית בעניין זה. בשל המציאות הביטחונית המיוחדת של ישראל, אין עוד חברה בעולם הדמוקרטית שמבינה כמו החברה הישראלית את הצורך הקריטי בנקיטת אמצעים צבאיים לצורך ההגנה על ביטחונה ועל עצם קיומה. ואכן, סקרים שנערכו בחודשים האחרונים תומכים בכך, ומראים שרוב מכריע בציבור הישראלי תומך במלחמה יזומה נגד חזבאללה.

המלחמה היוזמה עשויה להיות תרופה יעילה במאבק נגד משטר או ארגון כמו חזבאללה. במידה שארגון זה ירוסק מבחינה צבאית, וכוח ידידותי שלוט בלבנון שליטה אפקטיבית, יש להניח כי מצב של שלום דה פקטו (אך לא בהכרח דה יורה) ישורר בינה לבין ישראל. הסיבה היסודית לכך היא שגם אם האוכלוסייה הלבנונית איננה מצטיינת באהבה גדולה למדינת ישראל, הרי למרביתה אין מניע של ממש לסכן את חייה ורכושה במאבק נגדה.² אולם למלחמה היוזמה יש גם מגבלות, שכן היא פחות אפקטיבית במקרה שבו הדחף היסודי לעימות לא נובע מארגון או משטר, אלא מהאוכלוסייה עצמה – מצב שבולט יותר מבכל מקום אחר בזירה הפלסטינית.

המאבק הפלסטיני איננו מאבק שמוגבל לארגון או משטר מסוים, אלא מאבק לאומי ודתי שנטוע עמוק בשאיפותיה, ערכיה ואמונותיה של מרבית האוכלוסייה. לכן, ריסוקו או החלפתו של משטר חמאס בעזה, למשל, לא יביאו ביטחון לתושבי בארי. יותר ממאה שנות סכסוך מצביעות על כך שגם אם יושמד חמאס עד אחרון אנשיו, יש לצפות כי האוכלוסייה הפלסטינית תצמיח מתוכה הנהגה חדשה שבתוך שנים ספורות תמשיך את המאבק נגד ישראל באמצעים טרוריסטיים. עובדה זו זכתה להכרה מצד פלח מסוים בציבור ובמערכת הפוליטית הישראלית, שקיווה לספק לה מענה באמצעות הנסיגה מיהודה שומרון ועזה, הקמת מדינה פלסטינית, והצבת גבולות ברורים ומבוצרים בינה לבין ישראל. רעיון זה, שממילא גסס בעשורים האחרונים, ספג מהלומת מוות ב-7 באוקטובר, כאשר התברר מהו ערכו של גבול מבוצר כזה. מאחר שהאלטרנטיבות נוסו ונכשלו, יש להישיר מבט לעבר האפשרות האחרונה: כדי להגן על תושבי בארי, יש להרחיק מהם את תושבי עזה ככל האפשר.

החרב הרביעית: העברת אוכלוסייה

העברת אוכלוסיות היא אירוע שמתרחש לעתים קרובות, בעיקר במהלך מלחמות. כדוגמאות מן הזמן האחרון ניתן להזכיר כי בין 6 ל-7 מיליוני סורים יצאו מארצם בעקבות מלחמת האזרחים שמתחוללת בה; כ-6 מיליון אוקראינים ברחו מארצם בעקבות פלישת רוסיה; וכ-100 אלף ארמנים, שהם יותר מ-80 אחוז מאוכלוסיית חבל נגורנו קרבאך, עזבו את החבל בעקבות המלחמה עם אזרבייג'ן. מיותר לציין כי מלחמות שניהלו אומות מערביות אינן פטורות מתופעה זו. המלחמה באפגניסטן שנוהלה בידי ארה"ב הובילה ליציאתם של יותר מ-2 מיליון איש מהמדינה; אנשים במספר דומה יצאו מעיראק בעקבות מלחמתה של ארה"ב בה.

פליטות, במילים אחרות, היא תופעה אוניברסלית, והיא לא זרה גם להקשר הישראלי. במלחמת העצמאות נמנו מאות אלפי פליטים משני הצדדים, אלא שמכיוון שישראל ניצחה במלחמה, רוב הפליטים היהודים מישראל יכלו לחזור לבתיהם בתום המלחמה, ואילו פליטים יהודים מארצות ערב מצאו להם בית חדש בישראל. הפליטים הערבים נשארו ברוב המקרים מצידם השני של קווי הפסקת האש, וישראל מנעה מהם במכוון

את האפשרות לחזור. לא תהיה זו הגזמה לומר כי לולא רצף אירועים זה לא הייתה יכולה להתקיים מדינת ישראל. אך ישראל נקטה פעם נוספת פרקטיקה של העברת אוכלוסיית אויב בהיקף נרחב – בשנה האחרונה. נכון לשעת כתיבת דברים אלו, קרוב ל-2 מיליונים מתושבי רצועת עזה עזבו את בתיהם ואת עריהם, בעקבות דרישת צה"ל להתפנות האוכלוסייה ובשל הלחימה שבאה בעקבותיה.

אין פלא ששני המקרים האלו התרחשו דווקא בזמן מלחמה כוללת: לא רק שלעיתים קרובות יש צורך צבאי טקטי בהעברת אוכלוסייה, אלא שמכלול הנסיבות של המלחמה מאפשר למהלך כזה לעבור בשקט יחסי בזירה הבינלאומית, בעוד כל ניסיון להעברת אוכלוסייה בנסיבות אחרות צפוי להיתקל בהתנגדות חריפה ביותר. בשל כך לא עמד כלי זה על הפרק בעימותים בעלי העצימות הנמוכה שמתנהלים לעיתים קרובות ביהודה ושומרון, וקשה לקבוע אם ומתי הוא יהיה רלוונטי. יחד עם זאת, העברת אוכלוסייה היא כלי אפשרי וחשוב בסט הכלים שעומדים לרשותה של מדינת ישראל במסגרת הסכסוך הישראלי-פלסטיני בכלל, וכלי מתאים לשימוש במקרה של המלחמה הנוכחית בעזה בפרט. כדי שכלי זה יניב פירות ממשיים לטווח הארוך, על ישראל לעודד במידת האפשר את הגירתם של תושבי עזה מחוץ לרצועה, ובכל מקרה לא לאפשר את חזרתם מצפון לנחל עזה, אל העיר עזה עצמה ואל פריירה.

בניגוד לרושם שעלול להיווצר, ההגירה מעזה היא תופעה קיימת ונפוצה מזה זמן רב. היא נאמדת בכ-10 אלפים איש בשנה, רובם צעירים. הללו עושים שימוש במסלול הגירה המקובל על רבים במזרח התיכון: מוציאים אשורת נסיעה לטורקיה, ומשם חוצים ליוון ולאירופה. זרם הגירה זה לא חדל במשך שנים ארוכות, ולפי חלק מההערכות הוא הסתכם ביותר מרבע מיליון איש מאז השתלטות חמאס על הרצועה. כל זה קרה עוד טרם המלחמה הנוכחית, אולם המלחמה הגדילה את הלחץ להגר בעשרות מונים, ואת הלחץ הזה ניתן לשמר גם בעתיד. ראשית, המשך הלחימה ברצועה מהווה גורם ראשון במעלה הדוחף את האוכלוסייה לצאת מאזור הקרבות. לעומת זאת, הפסקות אש מספקות תמריץ הפוך, ולא כל שכן נסיגת צה"ל מהרצועה. לכן, דווקא התמשכות הלחימה לאורך זמן רב תגביר את הלחץ. שנית, הרס התשתיות ומתחמי המגורים מעודד את האוכלוסייה למצוא לה קורת גג בארץ אחרת, ואם ישראל תמנע את שיקום הרצועה תהפוך מסקנה זו לבלתי נמנעת בשביל חלק גדל והולך מהאוכלוסייה. שלישית, שימור השליטה הצבאית הישראלית במסדרון נצרים, וחסימת האוכלוסייה המרוכזת בדרום הרצועה מלשוב לצפונה, מבטיחה שלפחות אזור זה – הקרוב ביותר למרכזי האוכלוסייה הישראלית באשקלון ובשדרות – יישאר מאוכלס באופן דליל בלבד. נכון לעכשיו, נדמה כי ישראל אכן פועלת בכיוונים אלו באופן מהוסס, אם כי קשה לדעת בביטחון.

שילוב אמצעים אלה יגביר את הלחץ לצאת מהרצועה, ולחץ זה ימצא לו פורקן במגוון דרכים: מלבד הוצאת אשורות לטורקיה ולמדינות אחרות, ומלבד שיחוד שוטרים

מצרים בגבול (פרקטיקה נפוצה כבר כעת), יש לשער כי גם למנהרות הגדולות העוברות מתחת לציר פילדלפי ומשמשות מזה עשורים להברחות ימצא שימוש. גם האפשרות שהגבול היבשתי או הימי של הרצועה עם מצרים ייפרץ מתקבלת על הדעת. כל אלו, חשוב לציין, לא אמורים לרוקן את רצועת עזה מתושביה כליל. בכך אין צורך. מטרת הלחץ כאן היא ליצור מרחב גיאוגרפי דליל יותר באוכלוסייה – מצב שיקל על השמדת חמאס ועל שימור השליטה הביטחונית הישראלית ברצועת עזה, וכך יבטיח את ביטחונם של תושבי ישראל בכלל ועוטף עזה בפרט.

אי אפשר להתעלם מהעובדה שבישראל קיים טאבו בנוגע לשיח על העברת אוכלוסייה. הטאבו הזה תמוה, בלשון המעטה, מכיוון שכאמור, ישראל הוקמה באמצעות גירוש – בחלקו הגדול מתוכנן ומכוון – של מאות אלפי ערבים. מעשה זה נמצא בקונצנזוס רחב בציבוריות הישראלית, ומעט מאוד יהודים ישראלים מוצאים בו פסול. גם כעת, כשישראל דרשה משני מיליון עזתים לערך לצאת מבתיהם ומעריהם לזמן בלתי מוגדר, לא קמו בישראל מערערים בולטים על צדקת המהלך הזה. כך נוצר מצב אבסורדי שבו העברת אוכלוסייה נחשבת לצעד לגיטימי, אולם השיח עליה לא. כתוצאה מהיעדר השיח, צעד זה מתבצע באופן מבולבל וחסר כיוון, ולא ברור מהן מטרתיו בטווח הארוך.

הטאבו על השיח על אודות העברת אוכלוסייה נשען בעיקרו על נימוקים מוסריים, אולם תוקפם של נימוקים אלה מפוקפק במקרה הטוב. כיום קשה להכחיש כי ישראל נידונה לשנים ארוכות של לחימה מרה עם הפלסטינים. זוהי איננה עמדה אידאולוגית, אלא מציאות גאופוליטית. מהי התועלת המוסרית הגלומה בניהול הלחימה הזו בתוך מרכזי אוכלוסייה צפופים? מספר הקורבנות מקרב הלא-לוחמים בעזה בחודשים האחרונים נאמד בעשרות אלפים, ובעימותים קודמים בעזה וביהודה ושומרון נהרגו אלפים נוספים. האם ההתעקשות להשאיר אותם בליבו של שטח לחימה עתידי – ומדובר בהכרח בשטח לחימה עתידי, מכיוון שארגוני הטרור בוחרים במתכוון לנהל לחימה מתוך אוכלוסייה אזרחית – היא ביטוי למוסר נעלה, או לשיקול דעת מוסרי לקוי?

עידוד הגירתה של האוכלוסייה הפלסטינית לארצות אחרות (ברובן המכריע ארצות שפע כלכלי, ולכל הפחות ארצות שבהן לא מתנהלת לחימה מתמשכת) תתרום תרומה מכרעת לא רק לביטחונה של ישראל, אלא גם לרווחתם של הפלסטינים עצמם. האינטרס שיינוק בהגירה כזו הוא לא האינטרס של הפלסטינים כפרטים, אלא האינטרס הלאומי הפלסטיני.

היזון חוזר

ארבע החרבות, או ארבעת הכלים שתוארו כאן, קשורים זה לזה באופן הדוק. כל אחד מהם תורם ומסייע להפעלת האחרים, במגוון דרכים. כך למשל, מתקפות יזומות

מוצלחות נגד אויביה של ישראל יאששו את מעמדה ככוח דומיננטי במזרח התיכון, כוח שמשתלם לשתף עימו פעולה, וכך יסייעו לה לכונן רשת בריתות עם שותפים פוטנציאליים במרחב. כינון רשת בריתות מסועפת וחזקה במזרח התיכון יעלה את ערכה של ישראל בעיני מעצמות המערב, שכן יחסים טובים עם ישראל ייתפסו לא רק כאמצעי להבטיח את הקול היהודי בבחירות או לרכוש נשק ומודיעין איכותי, אלא גם כדרך אפקטיבית להגן על האינטרסים המערביים במזרח התיכון כולו. עליית ערכה של ישראל במערב, מצידה, תגדיל את מרחב התמרון הצבאי שלה כלפי אויביה, ותקנה לה יותר חופש פעולה מדיני. לכן יש להתייחס לארבעה החרכות כאל מערכת היזון חוזר, שבה שימוש מוצלח באחת מהן מקל על השימוש באחרות, ומקדם את האסטרטגיה בכללותה.

מכך אין להסיק שמדובר יהיה בתהליך פשוט וקל. אסטרטגיית-על, מטבעה, היא רעיון שקל להציגו וקשה ליישמו בפועל, שכן דרכה של המציאות היא להערים מכשולים לא צפויים על דרכן של תוכניות ארוכות טווח. הפעלת אסטרטגיית-על דורשת גמישות מרבית, ומסיבה זו בחרתי שלא לפרוס תכנית פעולה מדוקדקת אלא רק להציג כלים – שהמקום, הזמן והדרך של הפעלתם ייקבעו בזמן אמת בהתאם למציאות המשתנה. על מדינת ישראל להתכונן מראש לשימוש בכלים אלו, כדי שתוכל להפעיל אותם באפקטיביות ובהצלחה כאשר התנאים לכך יבשילו. השימוש המתוכנן והעקבי בכלים אלה יכול לשפר את ביטחונם של אזרחי ישראל כבר בטווח הזמן הקצר והבינוני; ואילו בטווח הארוך, הוא עשוי להבטיח את קיומה של ישראל בביטחון יחסי בעולם שמערך הכוחות בו משתנה.

למלחמה, ומנסים לשבש לחיזבאללה את התוכניות", מעריב, 31.2.2024.

1 ראו בהקשר זה דניאל פרישטיק ויאב עטייא, "זמן לכוח קודם ישראל", השילוח 30, יוני 2022.

2 ראו סוכנויות הידיעות, "הנוצרים בלבנון שמתנגדים